

TÜRKİYE'NİN
1970'li
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAAAN KAYNAR

İletişim

TÜRKİYE'NİN
1970'li
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAN KAYNAR

İletişim Yayınları 2936 • Araştırma-İnceleme Dizisi 474
ISBN-13: 978-975-05-2963-4
© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM
1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖRLER Tanıl Bora, Aybars Yanık

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit, 30 Ağustos Zafer Bayramı için
Anıtkabir'de düzenlenen törende (Depo Photos)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

DİZİN Berkay Üzüm, Emre Bayın

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TÜRKİYE'NİN
1970'li
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAAN KAYNAR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	11
Önsöz	17
<i>Türkiye'nin Yetmişli Yılları Üzerine Bazı Notlar</i>	
METE KAAAN KAYNAR	21
<i>12 Mart: Kapanan ve Açılan Yollar</i>	
GÖKHAN ATILGAN	55
<i>Hürriyetten Otoriteye: 12 Mart Dönemi Anayasa Değişiklikleri</i>	
SELÇUK KOCA	87
<i>Yetmişli Yıllarda Hegemonya Krizi, Ordu ve Militarizm</i>	
İSMET AKÇA	99
<i>İsmail Nihat Erim</i>	
ANIL VAREL	121
<i>Ferit Melen</i>	
KEREM YAVAŞÇA	127
<i>Mehmet Naim Talu</i>	
KEREM YAVAŞÇA	133

Anarşinin Türkçesi, Bir Anarşi Lejantı: 3K4F	
METE KAAN KAYNAR.....	137
Fatsa Deneyimi ve “Yeni Siyaset” Arayışı	
YAVUZ YILDIRIM.....	177
Yetmişli Yıllarda Gecekondu Direnişleri:	
1 Mayıs Mahallesi	
ŞÜKRÜ ASLAN.....	187
“Küçük Moskova”: Yetmişli Yıllarda Tuzluçayır	
YELDA YÜREKLI.....	199
Yetmişli Yıllarda Ekonomik Gelişmeler:	
Bir Politik İktisat Denemesi	
HÜSEYİN ÖZEL.....	209
Türkiye’de Plancılığın İkinci Onyılı:	
Yetmişli Yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı	
BILSAY KURUÇ.....	229
Yetmişli Yıllarda Özel Sektör Örgütlenmesi:	
Türkiye Sanayici ve İşinsanları Derneği	
ARDA ERCAN.....	245
Yetmişli Yıllarda “Dış” Politika	
GENCER ÖZCAN.....	261
1974 Kıbrıs Bunalımı	
GENCER ÖZCAN.....	291
Yetmişli Yıllarda Sağ-Sol Kutuplaşmasında	
Siyasî Düşünceler	
İLKER AYTÜRK - TANIL BORA.....	307
Yetmişli Yıllarda Halkçı ve Halktan Siyaset	
CELAL ORAL ÖZDEMİR.....	329
CHP: Değişim, Umut, Hayal Kırıklığı	
ÇAĞDAŞ GÖRÜCÜ.....	339
“Umudumuz” Bülent Ecevit	
LEVENT ODABAŞI - KEREM HOCAOĞLU.....	367

**Yetmişli Yıllarda Merkez Sağ:
Milliyetçilik ve Anti-komünizm**

BAYRAM KOCA 373

Süleyman Sami Demirel: Pragmatist, Popülist

MURAT ARSLAN 395

Aydınlar Ocağı ve Türk-İslâm Sentezi

VEYSEL ERGÜÇ 403

*I. Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor
ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975-1977)*

GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN 415

**Yetmişli Yıllarda Ülkücü Hareket
ve Komünizmle Paramiliter Mücadele**

İLKER AYTÜRK 441

Alparslan Türkeş

PINAR AKARÇAY - ÇAĞDAŞ GÖRÜCÜ 461

**Millî Görüş Hareketi:
Millî Nizam ve Millî Selamet Partileri**

ASIM ÖZ 469

Necmettin Erbakan: Lider, Hoca, Mücahit

KEREM YAVAŞÇA 495

Akıncılar

SELMAN SAÇ 501

**Yetmişli Yıllarda Emek Hareketi:
15-16 Haziran'dan 12 Eylül'e Yükseliş ve Düşüş**

AZİZ ÇELİK 515

*Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK):
Yetmişli Yıllarda Sınıf Sendikacılığının Yükselen Örgütü*

AZİZ ÇELİK 547

*1 Mayıs 1977: "İşçinin Emekçinin Bayramı"ndan
"Kanlı 1 Mayıs"a*

AYŞEM SEZER-ŞANLI 563

Yetmişli Yıllarda Kürt Hareketi ve Devlet: Fragmantasyon ve Radikalizasyon; Rekonstrüksiyon ve Rekonsolidasyon	
TUNCAY ŞUR.....	581
Yetmişli Yıllarda Kadın Hareketi: Yeni Bir Feminizmin Ayak Sesleri	
SEVGİ ADAK.....	609
Yetmişli Yıllarda Yığımsal Bir Kadın Örgütü: İlerici Kadınlar Derneği	
EMEL AKAL.....	631
İtikattan Kimliğe: Dinamikler ve Karşı Dinamikler Bağlamında Yetmişli Yıllarda Aleviler	
YALÇIN ÇAKMAK.....	645
Yangın Yeri, Katliam: Maraş ve Çorum	
VEYSEL DİNLER.....	671
Yetmişli Yıllarda Basın	
FUNDA ŞENOL-CANTEK.....	689
Yetmişli Yıllarda Türkiye’de Televizyon ve Sosyal-Kültürel Hayat	
SÜLEYMAN İLASLAN - BURCU SÜMER.....	723
Bir Ekmek Bir Politika	
LEVENT ODABAŞI.....	735
Yetmişli Yıllarda Kamu Yönetimi	
NURAY E. KESKİN.....	749
Köykent	
ÇAĞDAŞ GÖRÜCÜ.....	771
Türkiye’de Yerel Yönetim Bakanlığı Deneyimi	
METE YILDIZ.....	785
Yetmişli Yıllarda Edebiyat	
ÇİMEN GÜNAY-ERKOL.....	793
Yetmişli Yıllarda Farklı Bir Ses: Türkiye Defteri Dergisi	
SERNAZ ARSLAN.....	819

Yetmişli Yıllarda Günlük Hayatın Siyasetine Dair: Zıtlıklar, Kutuplaşma, Siyasallaşma, Radikalleşme	
MEHMET Ö. ALKAN.....	825
Yetmişli Yıllarda Seçimler ve Plakla Propaganda	
MEHMET Ö. ALKAN.....	863
Yetmişli Yılların Popüler Müziği: Umut ve Çelişki Arasında Bir Yolculuk	
MURAT MERİÇ.....	885
Yetmişli Yıllarda Türkiye’de Protest Müzik	
SELÇUK DURAN.....	901
Yetmişli Yıllarda Türk Sineması	
MEHMET EVREN EKEN.....	917
“Arzu”nun Sürekliliği ya da Yetmişlerden Günümüze Ertem Eğilmez Sineması	
KADIR DEDE.....	959
Yetmişli Yıllarda Spor	
MEHMET YÜCE.....	971
Sol Açıkta Bir Gladyatör: Metin Kurt	
NURETTİN KALKAN.....	989
Yetmişli Yıllarda Sanat ve Siyaset İlişkisi	
BORA GÜRDAŞ.....	997
Seksenler Türkiye’sine Yetmişli Yıllardan Bakmak	
METE KAAN KAYNAR.....	1019
EK: 1970-1980 YILLARI ARASI KURULAN HÜKÜMETLER VE BAKANLAR KURULU LİSTESİ	1047
KAYNAKÇA / İLERİ OKUMA LİSTESİ.....	1059
YAZARLAR HAKKINDA.....	1096
DİZİN.....	1099

Yangın Yeri, Katliam: Maraş ve Çorum

VEYSEL DINLER

Türkiye’de yetmişli yılların son çeyreğini *kaostan* daha iyi ifade edecek bir sözcük yoktur. Ebru Deniz Ozan’ın yerinde tabiriyle “...iki darbe arasında[ki] kriz sarmalı[nda]”, çalkanıp duran yetmişler, siyasal ve toplumsal çatışmalarla şekillenir. 12 Mart Darbesi, siyasal idamlar, partiler üstü teknokrat hükümetler yanında özgürlüklerin ve özerkliklerin budandığı bir anayasa döneme damgasını vurur. Bu yıllar aynı zamanda siyasal iktidarların sıklıkla el değiştirdiği bir dönem olarak da akılda kalmıştır. Parlamentodaki kutuplaşma sokaklara da yansır. Yetmişlerin son çeyreğine gelindiğinde Türkiye neredeyse bir iç savaşa gebe dir ve sokaklar âdeta kan gölüne döner.

Siyasal şiddet, bu coğrafyanın kaderidir sanki. Orhan Apaydın, *Kim Öldürüyor Niçin Öldürüyor?* başlıklı kitabında 1923’ten 1978 yılı sonuna kadar siyasal amaçla işlenen münferit ve toplu öldürmelere gün gün yer verir. Siyasal cinayetler 1969’dan itibaren artmaya başlar. Günçikan’ın *genç ölümler zamanı* dediği yetmişlerin ilk yarısında ayda bir meydana gelen siyasal şiddet olayları, yetmişlerin ortasından itibaren ayda birkaç olaya çıkar. Yetmişlerin son çeyreği ise, artık çatışma ve ölüm haberinin gelmediği bir gün yoktur. Bu şiddet eylemleri *memlekette kardeş kavgasına son verme iddiasıyla gerçekleştirilen* 12 Eylül Darbesi’ne kadar artarak devam edecektir.

Yetmişli yılların *devrimcileri* ile *ülkücüleri* arasındaki çatışmaları, çoğunlukla büyük kentlerde yoğunlaşır. Çatışmalar Anadolu’nun muhtelif kentlerinde de kendini gösterir. Cinayetler sadece ateşli silahlarla işlenmez; bıçaklama, satır-pala ile saldırı, demir çubuk ve sopa gibi araçlarla dövme; taş ile başını ezme, yüksek bir yerden aşağı atma vb. yollar da seçilir şiddet için. So-

kak çatışmalarına daha çok liseliler ve üniversiteliler katılır. Saldırıların hedefinde özellikle TÖB-DER üyesi öğretmenler, sendikalı işçiler ve kolluk güçleri vardır. Zaman zaman kahvehaneler, belediye otobüsleri, otobüs durakları yayılım ateşine tutulur ve bu dönemde bombalı eylemler sıklıkla görülür. Şiddet ortamında, saldırganların esas hedefinde olmayan çocuklar ve kadınlar da hayatlarını kaybeder. Bu dönemde siyasal şiddetin bir parçası olarak, kaybetmelere ve işkenceyle öldürmelere de sık rastlanır. Kimi vakalarda öldürülenlerin cesetleri, daha sonra boş arazilere atılmış olarak bulunur. Toplumsal kutuplaşmanın ötesinde, âdetâ bir *toplumsal cinnetin* yaşandığı bu dönemde, “Kim niçin öldürüyor?” sorusunu cevaplamak hiç de kolay değildir.

Kim Niçin Öldürüyor?

Yetmişlerin ortasında sokak şiddetinin artması ve bunun son çeyrekte iç çatışmaya dönüşmesi dönemin siyasî ortamından çok ayrı bir mesele değildir. Dönemin Türkiye’inde devrimciler örgütlenme ve sokak siyasetinde önemli tecrübeye sahiptir. Türkiye solu, 1961 Anayasası’yla tanınan hak ve özgürlükleri, dernekleşme ve sendikalaşma yoluyla etkin bir şekilde kullanmış; buna rağmen silahlı mücadeleyi savunan kimi gruplar yetmişler boyunca silahlı çatışmaların odağında yer almışlardır.

Karşı cennahta da durum benzerdir. Türkiye’de komünizmle mücadele kırklı yılların ortasından itibaren resmî ideolojinin ve Türk milliyetçiliğinin temel direği kabul edile gelir. Ellilerden itibaren *Komünizmle Mücadele Dernekleri* etkin olarak faaliyetini sürdürür. Yetmişlere gelindiğinde ise bu vazifeyi başta MHP ve onun gençlik teşkilatı olan *Ülkü Ocakları* üstlenir. MHP ve ülkücü hareket bu dönemde stratejisini, *devlet ve meclis iktidarı yanında sokak iktidarına da hâkim olmak* şeklinde belirler. Altmışların sonunda kurulan komando kamplarında yetişen para-militer ülkücüler, sokak siyaseti ve şiddet eylemlerinin odağındadır. Dahası *Büyük Ülkü Derneği* üyelerinin bir kısmı, derneklerinin sokaktaki tutumunu yumuşak bularak *Türk Yıldırım Komandoları* adıyla örgütlenirler. Yetmişlerin sonunda özellikle soldaki *Halk Cephesi*’ne karşı oluşturulan ve daha sonra Türkiye’de ve Kıbrıs’ta çeşitli eylemleriyle adını duyuracak olan *Türk İntikam Tugayı (TİT)* bu para-militer örgütlerin önde gelenlerindedir. Anti-komünizm ekseninde mukaddesatçı fikirler ise, *Millî Türk Talebe Birliği* ve *Akıncılar* başta olmak üzere, farklı örgütlerce savunulur.

Yetmişli yıllarda solun ve CHP’nin yükselişi, parlamentodaki diğer partileri komünizm düşmanlığında bir araya getirerek, MC hükümetlerini kurmaya götürür. Esasında Demirel’in AP genel başkanlığıyla birlikte komünizmle mü-

cadele önemli gündem maddelerinden biri olur ve bu yöntem onun sağdaki liderliğini pekiştirir. Özellikle TİP'in TBMM'ye girmesi, Demirel'e önemli bir anti-komünist propaganda fırsatı sağlar. AP'nin yetmişlerin ortasından itibaren stratejisi tamamen anti-komünizm odaklıdır. Yükselen sol ve aşırı sağ karşısında güç kaybeden AP çareyi aşırı sağa yanaşmakta bulur. MC Başbakanı Demirel "bana milliyetçiler adam öldürtüyor dedirtemezsiniz" sözleriyle sağ şiddeti cesaretlendirir ve komünizmle mücadele işini MHP'ye havale eder. Türkeş 1975 yılında MHP Genel Kurulu'nda, milliyetçilik düşmanlığının bir cesaret işi olduğunu, milliyetçilerin patlama noktasına geldiğini, hainlerin ve onları kışkırtanların kafasının ezileceğini ilan eder. Münferit saldırılarından kitlesel saldırılara geçen ülkücü şiddet, MC Hükümeti'nin bir diğer ortağı MSP tarafından dahi eleştirilir. MSP yetkilileri Türkeş'in komandolarını frenleyemediğini ve ortaya çıkan canavar ile baş edilemediğinden yakını.

Yetmişlerin ortasında, kitlesel saldırıların odağında Aleviler yer almaya başlar. Bu durum Alevilerin komünistlikle özdeş kabul edilmelerinden ve düşman olarak imgeleştirilmelerinden kaynaklanır. Diğer yandan ülkücü hareketin salt Türkcü yaklaşımdan, giderek Türk-İslâm sentezine kayarak Sünni-muhafazakâr önyargılara hitap etmesi, Alevi düşmanlığını tırmandıran başka bir unsurdur. Tanıl Bora, Alevilerin milliyetçi-muhafazakâr reaksiyona hedef oluşunu temelde iki etkenle açıklar. Birincisi altmışların sonlarından itibaren Alevi gençlerinin sola meylenmiş olmaları ve genellikle sol örgütlenmelere katılmalarıdır. İkincisi ise, 1950'lerden itibaren hızlanan kırdan kente göçle birlikte Alevilerin –özellikle eğitim yoluyla– orta kesimde önemli bir konum elde etmeye başlamaları ve kapitalistleşme sürecindeki sınıfsal yükselişidir. Ebru Deniz Ozan ise bu durumu, Alevilerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kentlerde görünür hal gelmesi ve ekonomik olarak gerileyen orta sınıfın bu sorumluluğu Alevilere yüklemesi olarak açıklar. Kentlere göçen Alevilerin ticarete Sünnilere rakip olmaları bu öfkeyi daha da derinleştirir. Maraş Katliamı öncesi Maraş'ın önde gelen iş adamlarının bir yağ fabrikasında toplanarak, kentin komünistlerden temizlenmesine karar vermesi, bu tezi doğrular niteliktedir.

Alevilerle ilgili asıl manipüle edilen mesele ise, inançsal-ideolojik temeldedir. Alevilerin komünistlik, solculuk ve kâfirlikle eşdeğer tutulmaları onların düşman olarak kodlanmasını kolaylaştırır. Yalçınkaya bu durumu kente gelen ve kendisine yeni bir siyasal dil arayan Alevilerin arayışlarıyla, kendilerine eski-tarihsel, yerli ve kültürel siyasal bir dil arayan sosyalistlerin arayışlarının örtüşmesiyle açıklar. Komünistler Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren "öteki" olarak kodlanmıştı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk

Savaş döneminde anti-komünizm düşüncesi Türkiye sağının en önemli düsturlarından biri olmuştur. Türkiye’de komünizmle mücadelede bir kült haline gelen Halil Soyuer’in *Kin* manzumesinin son kıtası şöyledir: “Tahammül sona erdi, sabır son hadde girdi, Ey Türk, yine tarihe zaferlerin yazılır./Çünkü; senin dinine yeni bir madde girdi,/Bir Moskof öldürenin sevabı bin yazılır.” Yetmişlerin sonunda *moskof* imgesine komünizmle ilişkilendirilen Alevi/Kızılbaşların eklemelenmesi hiç de zor olmamıştır. 3K (Kızılbaş, Kürt, Komünist) şeklinde formüle edilen hedef kitle genişletilmiştir. Bu yıllarda ortalama bir Türk sağcısı açısından CHP’lilik ve Kürtlük komünistlik, bölücülük; Kızılbaşlık’la da dinsizlik, devlet-din düşmanlığı birbirlerine özdeşdir. Yelda Yürekli, okumakta olduğunuz bu kitap içinde yer alan *Küçük Moskova: 1970’lerde Tuzluca’yır* başlıklı bölümde, kentin çeperlerinde gelişen Alevi-sol bütünleşmesinin, yurttaşlıkla ilgili problemlere sahip Alevileri, sosyalistlere/komünistlere yönelik saldırıların kolayca kurbanı haline getirdiği tespitinde bulunur.

Birer gevşek çıkarlar konfederasyonu olan (her iki) MC Hükümeti’nin toplumdaki kutuplaşmayı önemsemeyerek CHP’yi ve demokratik kitle örgütlerini terörle özdeşleştirmesi, yaratılan bu düşmanlığın boyutlarını giderek artıracaktır. Yetmişlerin sonunda ülkücü-devrimci karşıtlığını aşan ve işi bir mezhep çatışmasına götüren altyapı, inanç üzerinden kurgulanır. Sağcı yerel ba-

Maraş’ta dinî duygular ajite edilerek halk kitleleri harekete geçirilir ve “Allah için savaşa” davet edilir. Kaynak: <http://www.diken.com.tr/maras-katliaminin-40inci-yilinda-kentte-anmayasaklandi/>

sın ve özellikle dinî kanaat önderlerinin *cami yakma* söylemi üzerinden, Aleviler aleyhine propagandası, siyasetle doğrudan alakası olmayan sıradan insanları da bu çatışmaların içine çekebilmiştir.

Maraş '78

Türkiye'deki gelişmelere koşut olarak, Maraş'ta 1978'in başından itibaren siyasal şiddet olayları artar. Nisan ayında Alevilerin yoğun olarak yaşadığı *Yörük Selim* Mahallesi'nde sevilen bir Alevi önderi olan *Gıjgın Dede* (*Gıjık Dede* olarak da bilinen Sabri Özkan) *Erenler Kahvehanesi*'nin bombalanmasıyla öldürülür. Aziz Tunç konu ile ilgili çalışmasında bu olayı, katliam öncesi ortamı hazırlamaya yönelik eylemlerden biri olarak değerlendirilir. Maraş öncesinde, Malatya'da sekiz kişinin ölümüyle sonuçlanan *Hamido Olayları*'nın başlamasına neden olan tezgâhın bir benzeri Maraş-Pazarcık'ta denenmiştir. Malatya Belediye Başkanı Hacı Hamit Fendoğlu'na bombalı paket gönderilmesine eş zamanlı olarak, (önceden Pazarcık CHP ilçe başkanlığı yapmış olan) Alevi Dedesi Memiş Özdal'a kimliği belirsiz kişilerce bir paket gönderilir. Özdal'ın paketi almaması üzerine, paket PTT'de açılır ve bir memur hayatını kaybeder. Tüleylioğlu'nun aktarımına göre, katliamın hemen öncesinde, *Edem Yağ Fabrikası*'nda Maraş'ın önde gelen iş adamlarının katıldığı bir toplantıda, Maraş'ın solculardan temizlenmesi gerektiği konuşulur. Bu toplantıyı takiben evlerin yeniden numaralandırılması, nüfus sayımı ve PTT çalışması gibi gerekçelerle mahalle mahalle hangi evde kaç kişinin ve kimlerin yaşadığı tespit edilir. Alevilerin ev ve işyerlerinin kapılarının işaretlendiğine ve daha önce kentte hiç görülmeyen kimselerin seyyar millî piyancı olarak gezdiğine tanıklık edenler vardır.

19 Aralık 1978 günü *Çiçek Sineması*'nda, anti-komünizm propagandasıyla başlayan ve millî değerlerin önemini vurgulayan ve o dönemde milliyetçilerce çok ilgi duyulan, başrollerinde Cüneyt Arkın, Baki Tamer ve Oya Aydoğan'ın oynadıkları *Güneş Ne Zaman Doğacak* filminin gösterimi sırasında, bir bomba patlar. Tahrip gücü düşük olan bu bombanın patlaması sonucu meydana gelen kargaşada dokuz kişi yaralanır. Bombanın solcular tarafından konulduğu görüntüsü yaratılmak istense de sonradan patlayıcının film izleyenleri galeyana getirmek üzere bizzat ülkücüler tarafından yerleştirilmiş olduğu ortaya çıkar. Patlamayı takiben toplanan bir grup CHP il binasına saldırır ve camlarını kırar. 20 Aralık günü Alevilerin müdavimi olduğu *Akın Kırathanesi* bombalanır ve iki kişi ağır yaralanır. Kentte tedirginlik hali sürerken, 21 Aralık'ta *Kahramanmaraş Endüstri Meslek Lisesi*'nde görev yapan iki sol

görüŖlü öğretmen, Mustafa YüzbaŖıođlu ve Hacı Çolak öldürölürler. Cuma gününe denk gelen 22 Aralık 1978 günü öğretmenlerin cenazeleri gerekçesiz olarak morgda bekletilir. Bu sırada hastane önünde sağcı gruplar birikir. Cenaze korteji öğleden sonra cenaze namazı için Ulucami'ye yöneldiğinde, cami önünde bir grup *Komünistlerin Cenaze Namazı Kılınmaz!* sloganı atarak namazın kılınmasına engel olur. Saldırıya uğrayan kortej dağılır, cenazeler sokak ortasında kalır. MaraŖ kent merkezinin çeŖitli yerlerinde toplanan sağcı grupların, *Trabzon Caddesi*, *Kuyumcular ÇarŖısı* ve *Uzunluk Caddesi*'nde Alevilere ait dükkân ve işyerlerine saldırıları başlar. Saldırıların ilk gününde üç kiŖi hayatını kaybeder, içlerinde kamu görevlileri de olmak üzere kırk altı kiŖi yaralanır, yüz kadar işyeri ile çok sayıda otomobil tahrip edilir. Alevilerin çoğunlukta yaŖadığı *Yörükselim* ve *Mağaralı* mahallerinde öldürölen üç kiŖinin de Sünni olması, sağcılar arasında büyük bir infiale yol açar. 22 Aralık gecesi ve ertesi gün belediye hoparlöründen, *Müslömanların komünistler tarafından öldüröldüğü ve kanlarının yerde kalmayacağı* defalarca anons edilir.

Kentin olaylara gebe olduğu çok açık anlaŖıldıđından 23 Aralık sabahı sokağa çıkma yasağı ilan edilir, ancak bu durum belediye hoparlöründen duyurulmaz. Sabahın erken saatlerinden itibaren çok kalabalık bir grup (Tüleylioğlu'na göre 15 bin kiŖi civarı) *Yörükselim* ve *Mağaralı* mahallelerine yönelir. Kentin birçok yerinden eŖ zamanlı silah sesleri duyulur ve alevler yükselmeye başlar. Saldırganlar önceden işaretlendiği anlaŖılan ev ve işyerlerini yakmaya; önüne gelenlere saldırmaya başlar. Sadece bu iki mahallede değil; *Serintepe*, *Yusuflar*, *Dumlupınar*, *Sakarya*, *Yenimahalle*, *İsadivanlı*, *BađlarbaŖı* ve *Namık Kemal* mahalleri ile *Erkenez Çayı* civarlarında da eŖ zamanlı olarak saldırılar Ŗiddetli bir Ŗekilde devam eder. Saldırılarda tabanca, tüfek, av tüfeği gibi ateŖli silahlar ve yanıcı patlayıcı maddeler kullanılır. Saldırgan gruplar tarafından itfaiyenin yangın söndürmesine, ambulansların hastaneye yaralı götürmesine dahi izin verilmez. Saldırgan kitlelerin tahrik edilmesinde dönemin MaraŖ müftüsünün ve bazı imamların *Bir Alevi öldürene beŖ hac sevabı yazılır* Ŗeklindeki fetvası(!) da etkili olur. Kentte yeterli güvenlik gücü olmaması nedeniyle askerlerden yardım istenir, ancak askerlerin güvenliği sağlamaya yardımcı olması halkı korumaya yetmez. Saldırıya uğrayan halkın bir kısmı valilik binasına sığınarak canını kurtarabilir.

23-24 Aralık günlerinde süren saldırılarda resmî açıklamalara göre 111 kiŖi hayatını kaybeder. Ancak gayri resmî kaynaklar bu sayının çok daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Öldürölenler arasında çok sayıda çocuk ve kadın vardır. Bazı aileler tüm fertlerini bu katliamda kaybetmiŖtir. Katliamcılar sadece sokakta rastladıklarına saldırmakla kalmaz, evleri de basar, saklan-

“Çarpi işaretli ev ve dükkanlara saldırı, bayraklı ve CCC işaretlilere dokunma!”
Kaynak: <http://mulkiyehaber.net/maras-katliamini-anmaya-yasak/>

dıkları yerlerde insanları kurşunlar. Birçoğu ailesinin gözleri önünde katledilir. Birçok kadına tecavüz edilir. Yüzlerce insan yaralanır. Alevi ve solculara ait olduğu bilinen yüzlerce ev ve işyeri yakılır, tahrip edilir ve yağmalanır.

Bu katliamdan sonra Alevilerin önemli bir kısmı Maraş'ı terk eder. Sıkıyönetimin ilan edilmesine direnen Ecevit Hükümeti, Maraş sonrası on üç ilde sıkıyönetim ilanına boyun eğmek durumunda kalır.

Çorum '80

Siyasal kutuplaşmanın olduğu diğer kentler gibi, yetmişlerin sonunda Çorum'da da münferit şiddet olayları ve çatışmalar meydana gelir. 1980 yılına gelindiğinde çatışma ve şiddetin yoğunluğu artar. Bu konu üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, olayların artması, Çorum'da yeni göreve başlayan yüksek kademedeki yöneticilerle ilişkilendirilir. Bu iddiaya göre, Ecevit hükümetleri döneminde görev yapan ve halka tarafsız yaklaşan kamu görevlilerinin yerine, MC hükümetleri döneminde MHP'ye yakınlığıyla bilinen ve olaylar esnasında açıkça taraf sergileyen kişiler atanmıştır. İlerleyen yıllarda

olaylardan söz açıldığında, dönemin valisi, emniyet müdürü ve il millî eğitim müdürünün isimleri sıklıkla geçecek ve bu kişilerin olaylardaki rollerinden ve (en azından) ihmallerinden açıkça söz edilecektir.

19 Mayıs 1980 bayram kutlamaları öncesinde, *İslâmcı Gençlik* imzalı bildirilerde, bayram gösterilerinde yer alacak kızların kıyafetleri üzerinden Müslümanlar dinlerine sahip çıkmaya ve cihada çağrılır. 27 Mayıs 1980’de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak’ın Dev-Sol tarafından öldürülmesi Çorum’da ülkücüleri hareketlendirir. 28 Mayıs günü kentin en işlek caddesi olan *Gazi Caddesi* üzerinde ülkücü ve diğer sağ gruplar *Kanımız Aksa da Zafer İslâm’ın* ve *Kana Kan İntikam, Sazaklar Ölmez!* sloganlarıyla yürüyüşe geçerler. Solculara ve Alevilere ait birçok işyeri tahrip edilir. Öğleden sonra *Çorum Gazetesi* ve *Bahar Kitabevi* saldırıya uğrar. Maraş Katliamı’ndan tecrübeyle *Kale, Yavruturna* ve *Bahçelievler* mahallelerinde, özellikle *Milönü, Şenyurt* ve *Nadık* semtlerinde Aleviler ve devrimcilerin kurduğu barikatlar, saldırganların mahalle içlerine girmelerini engeller. Kentin birçok noktasından silah ve bomba sesi gelmeye başlar. Karşılıklı çatışmalar üç gün üç gece sürer. Olayların büyümesi üzerinde kentte sokağa çıkma yasağı ilan edilir. Bu dönemde sol/Alevi güçlerce barikatlarla korunan *Milönü* semtinden *kurtarılmış bölge* şeklinde söz edilir. *Devlet görevlilerinin giremediği, bir grubun kontrolüne geçmiş* anlamındaki bu tabir; hem resmî yetkililer (vali, belediye başkanı, jandarma komutanı vb.), hem savunma amaçlı barikatları kuranlar hem de barikatın diğer tarafında yer alanlarca kullanılmıştır.

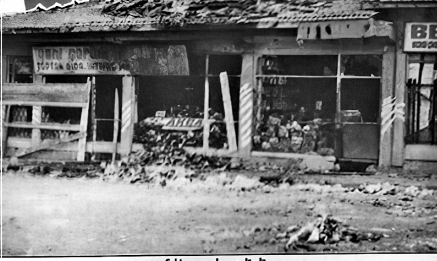
Olaylar sırasında iki polisin öldürülmesi ve bundan solcuların sorumlu tutulması, kentteki ortamı fazlasıyla germiştir. Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celesun Çorum’a gelerek, valilikte bir toplantı düzenler. Barikatları ikna yoluyla kaldırmayı deneyeceğini söyleyen milletvekillerini General Celaşun, “Size saat on altıya kadar müsaade, yoksa taş üstünde taş koymam!” tehdidinde bulunur. Milönü’ne tanklarla girilmesi gündeme gelir. Milletvekillerinin ikna girişimiyle 31 Mayıs günü barikatlar kaldırılır. Çorum’da ortam 7 Haziran günü ancak sakinleşir. Sadık Eral’ın aktarımıyla âdeta bir ateşkes yaşanır. Halk arasında *İlk/Birinci Olaylar* olarak bilinen bu çatışmalarda dokuz kişi hayatını kaybetmiş; onlarca kişi yaralanmıştır. Yine onlarca ev ve işyeri tahrip edilmiştir. Bu olaylardan sonra kent içinde göçler başlar. Aleviler ve Sünniler kent içinde azınlıkta buldukları bölgelerdeki evlerini terk ederek, nüfusça daha yoğun oldukları mahallere taşınırlar.

Çorum’da birkaç hafta süren sessizlikten sonra, 24 Haziran günü iki kişinin cesedi kent merkezine yakın tarlalarda bulunur. Bu vaka ikinci olayların habercisidir. 30 Haziran günü halkı Alevilere ve solculara karşı kışkırtmaya

5 ölü
64 yaralı
var!

Bir camiye bomba atıldığı sözleri üzerine büyük olaylar çıktı

Çorum'u ateşe verdiler!

Şehir savaşa alanına döndü.

Uzun süreden beri büyük çatışmalara sahne olan Çorum'da dün de bir camiye bomba atıldığı söylen-
tişinin yayılması üzerine kentte dağılan bazı grup-
ların çeşitli bina ve evleri ateşe verdiler. Çıkan silah-

lı çatışmalarda 5 kişi öldü 64 kişi de yaralandı.
Daha önce kadınlardan sokağa çıkma yasağı dün saat
18.00'den itibaren yeniden uygulamaya kondu. Fo-
toğrafta Çorum'da yakılan dükkanlar görülüyor.

200' den fazla ev yakıldı birçok işyeri tahrip edildi. Olayların bastırılmaması üzerine yeniden sokağa çıkma yasağı konuldu

- İçişleri Bakanı, Jandarma Genel Komutanı, Emniyet Genel Müdürü ve Sağlık Bakanı helikopterle Çorum'a giderek olaylar hakkında bilgi aldı. Yangınların söndürülmesi için diğer illerden itfaiye birlikleri getirildi. Araçların hortumları kesilerek söndürme çalışmaları başladı.

- Sokağa çıkma yasağına rağmen kitle çatışmalarının önüne geçilememesi üzerine çevre illerden Çorum'a askeri birlikler sevk edildi. (Tasvir 4. sayfa)

Sokaklarda barikat kuruldu.

Çorum'da dün yeniden alevlenen olaylar sırasında mahalle aralarına barikatlar kuruldu. Çiftliğe gid-
diren çatışmaların meclis kararnamesine dönü-
şerek yeni bir Kahramanmaraş katliamının patlak
vermesinden korkulmaktadır. (Fotoğraf: GÜNAYDIN)

Çorum '80, ulusal basından, *Günaydın* gazetesi.

Kaynak: <http://www.hafizakaydi.org/29mayis-4temmuz/corum/medyaokumalari/>

yönelik bildirimler dağıtılır. Alevilerin yoğun olarak yaşadığı *Şenyurt* semtinde bir otomobil içinden kalabalığa ateş açılır. 1 Temmuz günü kentte yeniden çatışmalar başlar. Ayrıca solculara yönelik gözaltılar olur. Ertesi gün ilçe ve köy yolları sağcı grupların barikatlarıyla kapatılır ve Alevi köylerinden gelenler kente sokulmaz. 3 Temmuz günü valilikte olayların yatıştırılmasına yönelik bir toplantı yapılır ve sokağa çıkma yasağı ilan edilir. Bu yasağın 4 Temmuz Cuma günü kaldırılır. Cuma namazı çıkışında sağcı gruplar, o dönemde henüz inşaat halinde olan *Alâeddin Camii*'nin komünistlerce bombalandığı yönünde bir kışkırtmayla, cihat çağrısı yapar. Camiden çıkan kitle Alevilerin yoğun yaşadıkları yerlere yönelir. Halk arasında çok ciddi çatışmalar başlar. Takip eden günlerde adam kaçırılmalar, toplu infazlar ve işkenceyle öldürmeler yaşanır. Bir tarlada biri kadın olmak üzere sekiz kişinin cesedi bulunur.

Çorum'da birinci ve ikinci olaylarda resmî kayıtlara göre toplam elli yedi kişi hayatını kaybeder. Yerel bazı kaynaklarda ölü sayısının daha fazla olduğu iddia edilir. Yüzlerce kişi yaralanır, yüzlerce ev ve işyeri de tahrip edilir. Bu olaylardan sonra Çorum'da Alevi-Sünni mahalleleri keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılır.

Maraş ve Çorum Katliamları Nedir, Ne Değildir?

Maraş '78 ve *Çorum '80*, tarihin belli bir kesitinde sadece bu kentlerde meydana gelen müstakil olaylar değildir. Bunlar, kıvılcımları yetmişlerin ortasın-

dan itibaren saçılan yetmişlerin sonunda artık yangına dönüşen sistematik bir şiddetin parçasıdır. İlk olarak 23-24 Şubat 1975 günlerinde Erzincan'da başlayan, Malatya'da *Hamido Olayları* ve Sivas'ta *Alibaba Olayları* ile devam eden, Türkiye'nin birçok yerinde yaşanan şiddet olaylarının devamıdır. Bu olayların ortak özelliği Alevileri hedef almasıdır. Yetmişlerle alevlenen sağ-sol çatışmasında, sağ-ölkücü cephe, çatışmayı Alevi-Sünni karşıtlığına dönüştürmek istemiştir. O dönemde Sünni ailelerden gelip solcu (devrimci) tarafta yer alan çok sayıda kimse, kutsal Sünni ittifaka çekilmek istenmiştir. Öte yandan Maraş'ta ve Çorum'da birçok Alevinin katledilmekten kurtulmasında demokrat Sünnilerin büyük çabası ve rolü vardır.

Maraş ve *Çorum* katliamları kendiliğinden meydana gelmiş değildir. Olaylar öncesi yerel basında devamlı olarak komünistlerin ve Alevilerin camilere saldırdığı yönünde dinî hassasiyetleri kabartan haberler yapılmış; Müslümanlar dinlerini korumaya ve cihat etmeye çağırılmışlardır. Gerek olaylar öncesindeki sistematik propaganda ve provokasyon süreci gerek kentlerdeki hareketlilik ve gerekse olay günlerinde bu kentlerin nüfusundaki anormal değişim dikkate alındığında, bu olayların spontane olduğunu söylemek de zorlaşır. Eylemlerin hep cuma gününe denk getirilmesi, (örneğin Maraş'ta öldürülen öğretmenlerin cenazelerinin sebepsiz yere cuma namazı vaktine kadar bekletilmesi; Çorum'da *Alâeddin Camii*'nin yakıldığı yalanının cuma namazı çıkışı yayılması) kendiliğinden değildir. Yakın kentlerden ve köylerden insanların ateş mahalline taşınması, saldırganların birçoğunda tornada özel hazırlanmış sopaların olması, katliamlarda kullanılan silahlar; saldırıların bir plan dahilinde gerçekleştiğinin göstergesidir. Âdeti önceden kurgulanmış bir senaryo, saldırıda bulunan kitleye ve saldırıların hedefi olanlara adım adım uygulanmıştır.

Maraş ve *Çorum* katliamlarının suçu sadece sivil halka yüklenip, yıllarca bir arada yaşamış mahalle sakinlerinin, komşuların birbirlerini katletmeleri bir *kardeş kavgası* olarak açıklanamaz. Devlet, Maraş ve Çorum'da yaşananların dışında değildir. Devlet ya bizzat kamu görevlileri aracılığıyla ya olaylara göz yummasıyla ya da ihmalleriyle yaşananların aktörü olmuştur. Maraş'ta öldürülen "Müslümanların kanının yerde koyulmayacağı" belediye hoparlöründen anons edilir. Bazı olayların bizzat güvenlik güçlerinin kışkırtmaları sonucu ortaya çıktığı, çoğu olayda saldırganların görmezden geldikleri ya da kamu görevlilerinin olayları engellemekte isteksiz davrandıkları aşikârdır. Gazi Eke bunu *devletle para-militer güçlerin eşgüdümü* olarak ifade eder. Ortamın olaylara gebe olduğu bilinen her durumda yetkililer, "Devlet güçlüdür ve her şeyin üstesinden gelir," açıklaması yapmakla yetinmişlerdir. En iyi ihtimal-

le devlet yetkilileri katliamların önlenmesinde ihmal göstermiş, perşembenin gelişi çarşambadan belliyken, yeterince önlem almamıştır. Maraş'ta bir günde yüz kişinin katledilmesi engellenememiş; olayların en şiddetli olduğu zamanlarda yetkililere ulaşılamamıştır. Çorum'da sokaklar kana bulanırken, dönemin başbakanı Demirel, kendisi için komünizm tehlikesinin daha önemli olduğunu ima ederek "Çorum'u bırakın Fatsa'ya bakın," diyebilmiştir.

Maraş '78 ve Çorum '80, dinî hassasiyetleri örselendiği için galeyana gelen halkın, kendini ve inancını savunduğu masum olaylar olarak da okunamazlar. *Maraş Katliamı*, Cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleşen ve halk tarafından örgütlenen en büyük katliamdır. Hiçbir galeyan veya linç eylemi bu denli vahşet ile sonuçlanmamıştır. Bu olaylar için farklı yazarlar *soykırım*, *iç savaş*, *iç çatışma*, *katliam*, *olaylar* sözcüklerini kullanılır. Olaya bakış açısı ve aynı zamanda bu sözcüklerden ne anlaşıldığına bağlı olarak, farklı tabirlerin kullanılması olağandır. Nitekim bunun kısaca açılması yerinde olacaktır.

Soykırım, belli bir etnik veya dinî grubun bireylerine yönelik, bir plan dahilinde sistematik yok etme girişimidir. Maraş ve Çorum'daki şiddetin boyutları düşünüldüğünde, her ne kadar bir plan dahilinde olduğu anlaşılrsa da sis-

Maraş'ta katliam sonrası bir savaş görüntüsü vardır. Kaynak: <https://www.politikyol.com/chpl-altioktan-maras-katliami-aciklamasi-insanliga-karsi-islelen-succlar-zaman-asimina-ugramaz/>

Maraş '78 yargılamasından. Kaynak: <http://www.enpolitik.com/haber/156441/12-eylule-giden-son-viraj-maras-olaylari.html>

tematik bir yok etmeden söz edilemez. Dolayısıyla soykırım tabiri, fazlasıyla iddialıdır.

İç savaş, genel olarak bir memleket sınırları içinde, farklı siyasal ve dinî grupların silahlı çatışmalarıdır. Mevcut devlet yönetimine karşı veya farklı gruplar birbirlerine karşı savaşabilir. Devletin yönetimini ele geçirmek veya belli bir bölgeyi bağımsızlığa kavuşturmak amacı taşır. *Maraş'tan Sonra..?* kitabında Maraş'tan iç savaş şeklinde söz edilir. Hikmet Özdemir 1976'dan sonra iç savaş koşullarının geliştiğini, 1978 sonrasında ise artık bir iç savaş yaşandığını iddia eder. Görece kısa süren, ağır silahların kullanılmadığı ve daha da önemlisi düzenli orduya benzer bir yapı ile devlet/bölge kontrolü sağlamaya yönelik bir amacın olmadığı şiddet olaylarına iç savaş denemez. Ancak düşük yoğunlukta, hafif silahlarla halkın karşı karşıya gelmesine *iç çatışma* denebilir. Maraş'ta hiçbir kaynak çatışmadan söz etmemektedir. Başka bir anlatımla Maraş tamamıyla tek taraflı bir vakadır. Burada Uğur Mumcu'nun haklı tespitine katılmamak mümkün değildir. 25 Aralık 1978 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında Mumcu, Maraş'ı *Saint Barthelemy Katliamı*'na benzetir. Ona göre, "Bu bir iç savaş değildir, çünkü iç savaşta iki taraf vardır; oysa Maraş'ta ise [bir] katil[ler], [bir] maktul[ler] ve [bir] katliam var-

dir. Katliamcılar bireysel terör ile başlayıp, işi kitle kıyımına kadar getirmişlerdir". Malatya, Sivas ve Maraş sonrası Çorum'da da benzer olayların tertiple- neceği tahmin edildiğinden, Çorum'da Alevi-sol nüfus daha hazırlıklı ve örgüt- lü olarak saldırılara direniş göstermiştir. Bu yönüyle Çorum daha çok bir iç çatışmaya benzer.

Katliam, kendini savunma imkânı olmayan insanlara karşı işlenen çoklu cinayettir. Maraş tam anlamıyla büyük bir katliam örneğidir. Maraş'ın bir katliam olduğunda dönemin ulusal basınında da genel bir uzlaşma vardır. Çorum'da da masum insanların yolları kesilmiş ve toplu öldürmeler (katliamlar) yaşanmıştır. Millî Güvenlik Konseyi'nce 12 Eylül'ün meşruiyetini dünyaya duyurmak için dağıtılan *12 September in Turkey Before and After* kitabında Maraş'a *massacre* (katliam), Çorum için ise *event* (olay) denir.

Olay, kelime anlamı itibariyle ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş, hadise, vaka olarak tanımlanır. Bu tanıma göre, hem Maraş hem de Çorum büyük olaylardır. Diğer yandan bu olaylara sadece "olay" demek, katliamları görmezden gelmek ve yaşananları hafife almak olacaktır. Sonuç olarak *Maraş katliamı*, *Çorum katliamlarının yaşandığı bir iç çatışmadır* demek daha doğrudur.

Çorum ve Maraş'ta yaşananlar, birer *pogrom* olarak da değerlendirilebilirler mi? Her iki olay için de bu ifade yaygın olarak tercih edilmez. Oysa dinsel, etnik ve siyasî nedenlerle bir gruba karşı ev, işyeri ve ibadethanelere yönelik yapılan toplu şiddet hareketleri olarak tanımlan *pogrom* tabirini Maraş ve Çorum için henüz kullanan olmamıştır. Bununla birlikte her iki kentte yaşananların *pogrom* olduğunda kuşku bulunmamaktadır.

Yaşananlar için hangi tabir kullanılırsa kullanılsın, her halükârda iki kentte de *insanlığa karşı suçlar* işlenmiştir. Yapılanlar tam anlamıyla insanlık suçudur. Zira fiiller belli bir siyasal görüş ve dinî inançta olanlara karşı, siyasal ve dinsel saikle yapılmıştır. Öldürme, yaralama, işkence ve tecavüzler yaygın bir biçimde ve mağdurların düşünce/inançları sebebiyledir.

"Güneş Ne Zaman Doğacak."

Kaynak: <http://sinematikyecilcam.com/2013/04/cuneyt-arkin-gunes-ne-zaman-dogacak-1978-2/>

Maraş '78 ve *Çorum '80*, üzerinden geçen onca yıla rağmen aydınlatılabilmiş ve yaşanan kötülük cezalandırılabilmiş değildir. Olayları önlemeye yönelik isteksizlik kendini faillerin yakalanması ve cezalandırılmasında da göstermiştir. *Maraş Katliamı* hakkında 1980 yılının Ağustos ayında 804 sanıklı dava açılır (T.C. Adana-Kahramanmaraş-Gaziantep-Adıyaman-Hatay İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askerî Mahkemesi Adana, Esas 1980/92, Karar 1980/520 Kahramanmaraş'ta 19-25 Aralık 1978 Tarihleri Arasında Meydana Gelen Olaylar). Adam öldürme, hırsızlık, yağma, suç işlemeye tahrik gibi adi suçların yanında silahlı isyan ve silahlı isyana katılmak suçlarından yirmi ikisi idam olmak üzere çok çeşitli hapis cezaları verilir. 397 sanık ise beraat eder. Sıkıyönetim Mahkemesi kararı Yargıtay tarafından bozulduktan sonra, tüm tutuklular 1991 yılında salıverilir ve 1996 yılında *Maraş Katliamı* davası zaman aşımına uğrar. Bu süreçte müdahillerin üç avukatı (bazı kaynaklarda dört avukat) cinayete kurban gitmiş; katliamın asıl odağında yer alanlar hiçbir zaman cezalandırılmamıştır. *Çiçek Sineması*'na bombalı eylemin sorumlusu *Ökkeş Kenger (Şendiller)* önce Adana 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde açılan davanın bir numaralı sanığı olarak yargılanmış, mahkûm olmuş; sonra da davadan beraat etmiştir.

Ökkeş Kenger, daha sonra soyadını *Şendiller* olarak değiştirecek ve 1991 genel seçimlerinden sonra TBMM'de XIX. Dönem Milletvekilliği de yapacaktır. *Şendiller, Kanlı Oyun Maraş Olaylarının Perde Arkası* kitabında katliamların sorumlusu olarak sol örgütlere işaret eder, özellikle Aydınlık grubu ve *Perinçek*'in kışkırtıcı rolü üzerinde durur. Olaylarda *yabancı parmağına* özel bir yer ayırarak *Barış Gönüllüleri*, *Paul Hanze*, *Robert Alexander Pack* ve bunların Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki faaliyetlerinden söz eder.

Çorum '80 ile ilgili olarak farklı zamanlarda farklı davalar açılmıştır. *Sadık Eral*, kitabında davaların farklı dosyalarda açılmasını ve toplanmamasını eleştirmiştir. Zira deliller birbirinden kopuk bir biçimde değerlendirilmiş, olaya bütüncül bir yaklaşımla bakılamamıştır. Davaların en önemlisi, 52 sanık hakkında "Hükümet aleyhine halkı silahlandırmak sureti ile isyan, katliam yapmak ve katılmak, silahlı çete meydana getirmek, ideolojik amaçla hürriyetten mahrum etmek, 6136 sayılı Kanuna muhalefet, gasp, nas-ı ısrar, bina yakmak" suçlarından açılan kamu davasıdır (Erzincan 3. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askerî Mahkemesi, Askerî Savcılığın 08.04.1981 tarih ve Esas 1981/543 ve Karar 1981/25 İddianamesi). Mahkeme (1981/356 Esas) yargılama sonucu 1984 yılında, 16 sanığın katliama neden oldukları gerekçesi ile idamına ve ayrıca müebbet ağır hapis cezası ile cezalandırılmalarına, 17 sanığın katliamla sonuçlanan olaylara katıldıklarından bahisle 6 ile 15 yıl

arasında ağır hapis cezası ile cezalandırılmalarına ve 21 sanığın beraatına karar vermiştir. Davanın en dikkat çekici tarafı, sanıkların münferit adı suçlarla itham edilmeleridir. Bu karar Askerî Yargıtay 3. Dairesi'nin 1985 yılındaki (E. 1985/255, K. 1985/232) kararıyla bozulmuştur. Sekiz yıl süren davalarda saldırıların odağında olanlara ulaşılammış; az sayıda saldırgan ve mağdur dışında ceza alan olmamıştır. 2016'da ortaya koyduğumuz araştırmamızdaki iddialara göre, konuyla asıl ilgili olduğu iddia edilen kimseler yargılanmazken; olayların merkezinde yer almayanlar ve hatta mağdur durumda olanlar sanık olarak yargılanıp ceza almışlardır. Devletin içinde bulunduğu tüm kötülüklerde olduğu gibi, bu olaylarda da cezasızlık hâkim olmuştur.

Maraş '78 ve Çorum '80 başta olmak üzere, yetmişlerin ortalarından itibaren yükselen sağcı, ülkücü şiddet, arka planı tamamen açık ve görünür ilişkiler sonucu değildir. Yetmişlerdeki olaylar ve özelde Alevi katliamları ile ilgili Türkiye'nin *gladyosu* (kontrgerilla) olarak nitelendirilen *Özel Harp Dairesi*'nin adından sıklıkla söz edilir. Bu olayların tek merkezden planlanıp uygulandığı; merkezin odağında ise CIA (ABD) ve MOSSAD (İsrail) gibi yabancı istihbarat örgütlerinin olduğu kuvvetli bir iddiadır. ABD hükümetinin beşerî sermayesini geliştirmek amacıyla 1961 yılına başlattığı *Barış Gönüllüleri Programı* (Peace Corps Volunteers Program) çerçevesinde Türkiye'de sayısı tam belli olmamakla birlikte, yüzün üzerinde uzman görev yapmıştır. *Barış Gönüllüleri* uzmanları Türkiye'yi gezer ve memleketteki etnik ve inanç gruplarını saptayarak raporlaştırırlar. *Hamido Olayları*'ndan önce Malatya'ya gelen ve şehrin demografik yapısı üzerine bilgiler alan, kendisini *Washington Post* gazetesinin muhabiri olarak tanıtan, *Paul Hanze*'den söz edilir. CIA Ankara İstasyon Şefi olan bu kişiden, Uğur Mumcu yazılarında sık sık bahsedecektir. Hanze, 12 Eylül Darbesi yapıldığında *bizim çocuklar yaptı* diyen kişidir.

ABD Büyükelçiliği ikinci kâtibi *Robert Alexander Pack* olaylar öncesinde Maraş, Çorum ve Amasya'da dolaşarak bu kentlerdeki demografik yapı üzerinde araştırmada bulunur. Olayların tek merkezden yönetildiği konusunda ileri sürülen en güçlü iddia, bu dönemdeki bombalı eylemlerde kullanılan bombaların ve bombalama tarzının ortak özellik taşımasıdır. *Ankara Emek Postanesi*'nden aynı gün Türkiye'de dört farklı adrese aynı tarzda hazırlanmış bombalar gönderilir. Bombalardan ilki Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'na, diğeri Pazarcık'ta bir Alevi kanaat önderi olan Memiş Özdal'a (eski CHP ilçe başkanı), üçüncüsü Adıyaman İl Emniyet Müdür Yardımcısı Abdülkadir Oltu'ya ve sonuncusu da Ahmet Akalın isimli Adanalı bir iş adamına gönderilir. Hatta İstanbul'daki *16 Mart Katliamı*'nda öğrenciler üzerine atılan bombanın benzer özellikler taşıdığı üzerinde durulur. Bu bombalarla ilgi-

li olarak *Ankara Nükleer Araştırma Merkezi*'nden şüphelenilir. Orhan Apaydın bu merkezlerin neredeyse tamamının MHP kontrolünde olduğunu ve istihdam edilenlerin çoğunlukla MHP'liler olduğunu belirtmektedir. Merkezin çalışanlarından eski Ülkü Ocakları Genel Başkanı Muharrem Şemsek ve birkaç arkadaşı gözaltına alınır; sonrasında bu merkez kapatılır. *Çorum Katliamı*'nda ise, aynı silahın hem sağcıları hem de solcuları öldürmekte kullanıldığı yönünde iddialar kuvvetli bir şekilde dile getirilerek, olaylarda yabancı istihbarat parmağına işaret edilir.

Maraş ve *Çorum* katliamları 12 Eylül Darbesi'ne giderken çok elverişli araçlar olmuşlardır. Sivillerin birbiriyle çatıştırılması ve yüzlerce kişinin ölümü, yaralanması, yıllarca üzerlerinden atamayacakları travma yaşamaları, kentlerinden yurtlarından edinmeleri, elbette belli amaçların gerçekleşmesine hizmet etmiştir. Her kim/kimler planlamışsa, tüm yaşananlar Türkiye'de bir askerî darbe koşullarının oluşturulması sağlanmıştır. Nitekim 12 Eylül'ün mimarları çeşitli defalar "Koşulların olgunlaşmasını bekledik," diyerek bunu ikrar ederler. Maraş ve Çorum bu askerî darbeyi meşrulaştırmak için öne sürülen ilk örnekleri, başka bir anlatımla darbenin *ortam hazırlayıcı* adımlarıdır. Türkiye için biçilen neoliberal politikaların uygulanabilmesi ve 12 Mart rejimiyle başlanan ancak tamamlanamayan ekonomik-siyasal politikalar için yeni bir darbeye ihtiyaç duyulmuştur. Darbe sonrasını *tank paletiyle neoliberalizm* olarak ifade eden Cenk Saraçoğlu, askerî rejimin sol toplumsal muhalefetin belinin kırılması için hukuksal ve siyasal bir zemin oluşturduğunu vurgular. Sıkıyönetim mahkemelerince olaylardan büyük ölçüde sorumlu olduğu tespit edilen ülkücü hareketin öncelikli amacı sıkıyönetimi ilan ettirmek olmuştur. Böylelikle ülkücü hareket sıkıyönetimle uyumlu para-militer gücünü darbeye kadar koruyabilmiştir. Bu operasyonel güç, siyasal rakip olarak yenemediği CHP'yi ve diğer sol örgütlenmeleri terörize ederek alt etmek amacındadır. Maraş Katliamı sırasında saldırdıkları insanlara "Çok güvendiğiniz Ecevit gelsin de sizi kurtarsın!" sözleri boşuna değildir. Diğer yandan Anadolu kentlerinde, kentlin zenginliğine ortak çıkan Aleviler sindirilir ve kenara çekilmek zorunda bırakılır. Örnekleri daha önce gayrimüslimlere karşı uygulanan pogromun benzerleri Maraş ve Çorum'da yaşanır. Kent dışı göçlerle terkedilen mal mülk yok pahasına el değiştirir.

Türkiye'nin Dramı

Maraş '78 ve *Çorum '80* Türkiye'nin gerçek dramlarıdır. Sokağa indirilen siyasal mücadele, inançsal bir temele dayandırılarak halk tabanına kolayca ya-

yılmıştır. Geleneksel önyargılar siyasal nefrete dönüştürülerek, toplumsal kırılma derinleştirilmiştir. Maraş ve Çorum'da olaylar sonrası mekânsal bölünme olarak kendini gösteren bu kırılma; bir korku iklimi olmasa bile, tedirginlik-teyakkuz hali kendini bugün dahi göstermektedir.

Maraş ve Çorum katliamları, çarpıcı fotoğraf ve haberleriyle dönemin ulusal ve yerel basının arşivlerinde yer almıştır. Olaylar çok sayıda belgesele, edebiyat ve sinema eserine konu olmuştur. Maraş'ta saldırganlar kapıya dayandığında kocasına, "Beni onların eline bırakma. Beni sen öldür!" diye yalvaran Ümmühan Duman'ın gerçek hikâyesi, Aziz Tunç'un Maraş mağdurlarının hayatlarını işlediği *Beni Sen Öldür* kitabına ismini verir. İnci Aral'ın *Kıran Resimleri* kitabı da Maraş'ı konu etmektedir. *Çorum Katliamı* ile ilgili *Ekinler Kan İçindeydi* ve *Kabuk: Çorum 1980* belgeselleri yanında Ahmet Haluk Ünal'ın senaryosunu yazıp yönettiği ve katliamdan sonra İstanbul'a göç eden Çorumlu bir aileyi konu eden *Saklı Hayatlar* (2011) filmi de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Maraş '78 ve *Çorum '80* için toplumsal yüzleşme ve hesaplaşma adına herhangi bir adım atılmış değildir. *Kardeş kanı* ile bozulan toplumsal barış üzerindeki tedirginliğin giderilmesi için bu konuda adımların atılması gerekir.